

ŠTAJERSKI ZEMALJSKI ARHIV U GRAZU* (DAS STEIERMÄRKISCHE LANDESARCHIV GRAZ)

*Danilo Klen
Rijeka*

U spremištima Arhiva pohranjene su dvije skupine arhivskih fondova. Jedna se odnosi na fondove nastale u sastavu i na području Štajerske pokrajine ili Zemlje, dok se druga skupina odnosi na arhivske fondove Nutarnjoaustrijskih centralnih vlasti (Innerösterreichische Zentralbehörden) koje su imale svoje sjedište i obavljale određene političko-upravne i sudske funkcije u Grazu između 1564. pa do četrdesetih odnosno osamdesetih godina XVIII stoljeća. Dok je za naše područje prvospomenuta skupina arhivskih fondova manje interesantna, jer se njen sadržaj odnosi na područje same Štajerske, dotle su fondovi druge skupine za nas vrlo značajni jer su se pod pojmom "Nutarnje Austrije" razmijevali pored Štajerske, Koruške, Kranjske, Furlanije, Goričke još i krajevi uz jadransku obalu od Devina na sjeveru do sjeverozapadne granice tadanje mletačke Dalmacije. Prema tome je u vrijeme djelovanja tih organa u Grazu njihova kompetencija obuhvatala i dijelove tršćanskog Krasa, sjeverne Istre, bivšu Pazinsku grofoviju, Kastavsku gospoštiju s Mošćenicama i Veprincem, Rijeku i Hrvatsko primorje do uključiv Karlobaga. To je područje koje danas pokrivaju svojom arhivskom kompetencijom Pokrajinski arhiv Koper te Historijski arhivi u Pazinu i Rijeci. Zbog toga je u ovoj skupini fondova moguće naći brojne spise koji se odnose na zbivanja u tim našim krajevima.

Radi snalaženja potrebno je upoznati bar ukratko stukturu ove skupine fondova i sadržinu njihove stvarne nadležnosti.

Prema uzoru na uređenje centralnih državnih organa Austrije bili su u spomenuto vrijeme ustrojeni u Grazu: **Tajno vijeće (Geheimrat)**, **Dvorsko vijeće (Hofrat)**, **Dvorska komora (Hofkammer)** i uz njih samo jedna jedinstvena **Dvorska kancelarija (Hofkanzlei)**.

* Štajerski zemaljski arhiv u Grazu (Das Steiermärkische Landesarchiv Graz) ima svoju upravu u Bürgergasse 2, gdje se nalazi i čitaonica i vrlo bogate priručne knjižnice.

Nadležnost **Tajnog Vijeća (Innerösterreichische Geheimrat)** nije nikada bila definirana. Ono se brinulo oko unutarnje uprave ali i o vanjskopolitičkim problemima, k-tome je bilo u pravosuđu najviša revizijska instanca. Većina spisa tog Vijeća otpremljena je u XVIII i XIX stoljeću u Beč. Od tih spisa vratio se u Graz samo jedan dio u sastavu tzv. Meillerovih spisa (Meillerakten).

O djelovanju **Dvorskog vijeća (Innerösterreichische Hofrat)** sačuvao se trag samo u jednoj kopijalnoj knjizi koja sadrži odluke Zemaljskog kneza nastale uz sudjelovanje tog Vijeća u vremenu između 1570. i 1578. godine. Ta je pak knjiga sada u Beču.

Godine 1564. osnovao je nadvojvoda Karlo **Nutarnjoaustrijsku vladu (Die Innerösterreichische Regierung)** koja je do 1748. godine vršila političku i sudsku upravu nad unutarnjom Austrijom, a od te godine do 1782. samo sudsku. Arhivski fond Nutarnjoaustrijske vlade obuhvaća 1749 svežnjeva spisa i 556 svezaka, odn. knjiga. Velika količina vrlo važnih spisa nastala djelovanjem te Vlade bila je prigodom reforme 1749. godine oklaštrena no glavnina je ipak ostala.

Ona se odnosi na vrijeme od 1616. do 1782. godine. Spisi prije 1616. godine vrlo su oskudni a od preostalih godina jedan je dio po višem nalogu izdvojio 1846. god. radeći po vlastitoj ocjeni o važnosti spisa, Andreas von Meiller, za bečki Kućni-dvorski i državni arhiv (Haus-Hof-und Statsarchiv). Ti su spisi kasnije nepotpuni vraćeni u Graz.

Spisi Nutarnjo-austrijske vlade podijeljeni su u četiri manje skupine: „*Stručna mišljenja*“ (*Gutachten*), „*Expedita*“, „*Expeditum*“ i „*Prijepisi*“ (*Copeyen*). Za 1615. do 1749. godinu postoje za svaku godinu četiri posebna repertorija, međutim, poslije 1725. godine nema više posebne skupine „*Expeditum*“. Danas nije moguće raspoznati potpuno jasno stvarno raščlanjenje ovih skupina, no čini se da skupina „*Expedita*“, koja se u početku nazivala „*Dvorske naredbe*“ (*Hofbefehle*), sadrži samo *naredbe o postavljenju (Dekrete)*. Za spise od 1750. godine dalje postoje jedinstveni repertoriji s odgovarajućim kazalima. Za godine od 1614. do 1664, 1709. te od 1719. do 1848. postoji 76 svezaka pomoćnih knjiga (*Resolutionsbücher odn. Kopialbücher der innerösterreichischer Regierung*) i još druge razne pomoćne knjige.

Arhivski fond **Nutarnjoaustrijske dvorske komore (Das Archiv der innerösterreichischen Hofkammer)** unatoč gubicima koje je pretrpio jedno je od najvažnijih izvorišta za povijest krajeva koji su sačinjavali tzv. Nutarnju Austriju za vrijeme od 1564. do 1748. godine. Njegov se sadržaj odnosi na agrarnu, gospodarsku, kulturnu i ratnu povijest spomenutih krajeva. Obuhvaća 1784 svežnjeva spisa i 277 registara. Taj se fond dijeli na dva dijela. Jedan je središnji kronološki počev od 1564. godine do uključivo 1748. Za svaku godinu postoji poseban repertorij. Unutar tog kronološki središnjeg dijela izdvojene su neke manje grupe spisa koji se odnose: na ribarstvo (3 svežnja za 1569. do 1746. god.); 1 svežanj na željezo (1565-1656.); devet svežnjeva na uzgoj konja u Lipici (1579-1746). Najvažnije spise iz te kronološki središnje serije izdvojio je spomenuti već A. Meiller. Oni su doduše vraćeni ali sačinjavaju u gradačkom arhivu poseban fond. Danas kronološka serija obuhvaća 1611 svežnjeva spisa, 180 svezaka repertorija i 97 svezaka kopijalnih i registraturnih knjiga. Drugi dio tog fonda središnji je po stvarnom sadržaju spisa (Sachabteilung). On obuhvaća spise nastale djelovanjem Donjoaustrijske komore kao međuinstante koje je 1625. godine preuzela Dvorska komora i dalje nastavila. Spisi se odnose uglavnom na XVI i XVII stoljeće ali ima tu i predspisa čak iz XII stoljeća a i kasnijih iz XIX. U tom drugom dijelu ovog istog arhivskog fonda u grupi spisa koji se svojim sadržajem odnose na založne gospoštije u Kranjskoj (Krainer Pfandherrschaften) nalazimo i slijedeće za nas interesantne spise: vicedomskog ureda Kranjske

s mostnom mitnicom u Ljubljani, Lipici i Idriji (1477-1663); gospoštije Lupoglav (1574-1613); gospoštije Schwarzeneg (1574-1620) pod koju je spadao i Pasjak. U grupi spisa koji se odnose na založne gospoštije u Gorici, Gradiški i Istri (Pfandhererschaften in Görz, Gradiska, Istrien) nalazimo spise Devinske gospoštije (1494-1583) s brojnim urbarima od 1494. godine pa do 1570; zatim spise o riječkom kapetanu (1565-1582); spise o gospoštiji Trsat (1468-1628); o gospoštiji u Tolminu (1511-1633) te o tvrđavi i gradu Trstu (1573 - XVII stoljeća.); o gospoštiji Senožče (1567-1618) te o gospoštiji Sočerb (Servolo, St. Serf, XVII st.). Među spisima *Ureda zemaljskog kneza i Uprave regalija (Landesfürstliche Ämter und Regalienverwaltung)* nalaze se i oni koji se odnose na: riječku oružarnu (Zeughaus, 1568); zakup riječke mitnice (1590-1603); o utvrđenju granice na moru u Karlovcu, Trstu, Rijeci, Gorici te o austrijskoj floti (1565-1703).

Od spisa nutarnje-austrijskih centralnih oblasti obrazovane su neke posebne grupe (Sondergruppen). Među tima važna je grupa prozvana *Meillerovim spisima (Meillerakten)* nastala 1846. godine, nepotpuno vraćena iz Beča 1922. godine, o kojoj je već ranije bila riječ. Sastoji se od 49 fascikala spisa koji se odnose na razdoblje od XVI do XVII stoljeća, ali zahvaća i do 1397. odnosno 1824. godine. Koliko se još danas dade razabrati spisi su povučeni iz fonda Dvorske Komore, Nutarnjoaustrijske vlade, Komore a nešto i iz fonda Tajnog vijeća. Među Meillerovim spisima nalaze se svakako značajniji spisi vrlo različitog sadržaja koji se odnose na sve krajeve u tadašnjem sastavu Nutarnje Austrije. Među njima ističemo: Spise o trgovini željeza, žita, drva, živog srebra, soli, stoke, vina, o pošti, cestama i plovidbi; spisi o mitnicama i naplatnim uredima (u Rijeci i Voloskom); spisi o ratovanju s Turcima, naseljavanju Vlaha i Uskoka, o odnosima s Venecijom; spisi o biskupijama (u Gorici, Poreču, Piranu); o raznim mjestima i gradovima (Kastvu, Rijeci, Gorici, Trstu, Senju); o seljacima i seljačkim bunama.

Grupa spisa "*miscellanea*" (*Miszellen*) nastala je 1843. godine iz materijala starih nutarnjeaustrijskih centralnih i srednjih oblasti. Godine 1846. je Meiller i odatle povadio značajnije spise. Ta se miscellanea dijeli na spise složene kronološkim redom i spise složene u manje skupine prema svom sadržaju. Spisi te grupe odnose se na vrijeme od XV do XIX st. a pohranjeni su u 153 kartona. Za seriju kronološki složenih spisa postoji alfabetski repertorij.

Zbirka isprava zemaljskog kneza (Die landesfürstliche Urkundenreihe) sačuvala se u prijepisima, sadržanima u dvije serije po 6 svezaka tzv. knjiga dvorske riznice (*Die Hofschatzgewölbebücher*). Svesci 1 - 5 potpuno su jednaki sadržajno (razlikuju se samo po broju stranica) dok su u šestom svesku II serije sadržana 62 prijepisa isprava više. U knjigama dvorske riznice sadržano je 2.298 isprava u prijepisu iz razdoblja od 1192. do 1599. godine. Odnose se uglavnom na feude, kupoprodaje i zalaganja. Uz zbirku postoji kartoteka. Knjige dvorske riznice su zapravo ostale kao nadomjestak u Grazu jer je cijela zbirka isprava zemaljskog kneza bila 1784. godine ustupljena Kućnom-dvorskom i državnom arhivu u Beču. Ta se zbirka sastojala od 5671 isprave, i 15 svezaka repertorija.

Prilikom novog sređivanja Arhiva Namjesništva ukazala se već 1905. godine potreba da se iz raznih fondova izvade i posebno pohrane razne izvorne isprave. Tako je nastala **Nutarnjoaustrijska zbirka isprava (Die innerösterreichische Urkundenreihe)** koju sačinjava 2721 isprava iz razdoblja od 1106. do 1906. godine. Od toga je većina tj. 2333 originala. Od tih se isprava tek po jedna odnose na Rijeku, Senožče, Postojnu i Goricu.

Gradačka **zbirka karata (Landkartensammlung)** obuhvaća više od 3100 listova. Ovdje se nalaze najstariji kartografski prikazi Austrije što ih je od 1601. do 1605.

godine izradio Ivan Klobučarić. To su doduše samo crteži prema naravi dok konačnu kartografsku obradu autor nije dospio dovršiti. Za nas su ti crteži vrlo važni zbog vrlo ranog prikazivanja naših krajeva s izvornom toponomastikom a i zbog toga što je autor podrijetlom iz Dubašnice sa otoka Krka. Jozefinski katastar nutarnje Austrije (1764-1785) nalazi se u Grazu samo u fotokopiji dok se original nalazi u Beču u Ratnom arhivu.

Poseban fond (**Landesfürstliche Lehen**) čine **feudne knjige i feudni spisi** koji je nastao iz nekadašnjeg feudnog ureda zemaljskog kneza, dijelom iz finacijske Prokurature a dijelom predajom knjiga i spisa od strane Povijesnog društva za Štajersku. Za feudne knjige (1475-1838) postoje posebni repertoriji i druga pomagala. Feudnih spisa ima 109 svezaka i 63 svežnja. Među spisima nalazimo takve koji se odnose na neka naša mjesta ili na prezimena feudalaca u vezi s našom poviješću, kao na primjer: Gotnik (Gutteneg, 1865), Mošćenice (1477-1518), Schwartzeneg (1692-1864); Lenković (1606), Valvasor (1573-1591); Uskoci (1521-1562) i dr.

Od fondova školskih ustanova koji su pohranjeni u ovom arhivu bit će spomenuti samo dva. **Arhiv gradačkog Univerziteta (Universität Graz)** obuhvaća 324 sveska i 384 svežnja spisa Rektorata (1802-1937), Teološkog fakulteta (1410-1953) Pravnog fakulteta (1806-1929), Filozofskog fakulteta (1677-1918), te Medicinskog fakulteta (1803-1918). **Arhivski fond gradačke Visoke tehničke škole (Technische Hochschule Graz)** obuhvaća 172 sveska i 242 svežnja spisa za razdoblje 1826. do 1949. godine.

U gradačkom arhivu nalazi se i nekoliko posebno vođenih biblioteka (priručna, uredska i pravničkog društva), no posebno treba istaći Lutzovu „Jugoistočnu zbirku“ (Lutz'sche Südostsammlung). To je ostavština prof. dra Andreasa Lutza neobično važna za povijest i naših krajeva u kojoj je snalaženje vrlo olakšano opsežnim katalozima.